

NEKE OD ETNOLOŠKIH KARAKTERISTIKA U TURISTIČKOJ PONUDI BOSNE I HERCEGOVINE S POSEBN- IM OSVRTOM NA DOLINU PIRAMIDE U VISOKOM

SOME OF THE ETHNOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE TOURIST INDUSTRY OF BOSNIA
AND HERZEGOVINA WITH SPECIAL REFERENCE TO THE PYRAMID IN VISOKO VALLEY

Advan Repak, Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine

SAŽETAK

Ako etnologiju posmatramo kao proces, koji je kod raznih naroda i u različitim vremenima, imao drugačiji uticaj na društvena kretanja, uočiti ćemo njene razne dimenzije i oblike. Kako se etnologija sastoji od raznih činjenica (pojava i odnosa), rad se bavi proučavanjem ljudskih društava, običaja, religije, oblika privrede, kuća i naselja, nošnji, hrane, narodne medicine, umjetnosti i nauke ili najkraće – proučavanjem cjelokupne materijalne i duhovne kulture stanovništva Bosne i Hercegovine i tragovima materijalne kulture na prostorima Visokog.

Historija etnologije već dugi niz godina, svoju pažnju usmjerava na problem izučavanja razvoja ljudske zajednice. Potreba za takvim istraživanjima proističe i iz činjenice, što je za potpunije istraživanje, potrebno konsultovati stručne i naučne radnike drugih naučnih disciplina, kao što su sociologija, historija, arheologija i dr., što je u najboljoj mjeri došlo do izražaja u istraživanjima arheološkog parka „Dolina piramida,, u Visokom. Takav pristup ukazuje na potrebu koordinacije, multidisciplinarnog i interdisciplinarnog rada.

Primjenjujući različite metode u istraživačkom dijelu ovog rada, izvršila se modifikacija komparativnih indikatora, uz procjenu doprinosa etnoloških faktora, razvoju turizma u Bosni i Hercegovini kao i procjena održivosti osnovnih funkcija zbog kojih se određeno turističko područje i stavlja pod poseban režim zaštite, odnosno, očuvanja određene tradicije.

Cilj ovog rada je da:

- ostvari novi pristup komparativnim indikatorima mjerenja održivog razvoja etnologije u posmatranim područjima, koristeći dobijene rezultate i primjenu logike,

- na osnovu rezultata istraživanja do kojih se došlo tokom dosadašnjih radova u „Dolini piramida“ u Visokom, provjeri pravila mjerenja indikatora održivog razvoja etnologije, te da pruži uvid u mjerenje indikatora lokalnog turističkog uvećanja,
- predloži na koji način se mogu primijeniti rezultati kvantitativnih metoda do kojih se došlo u ovom istraživačkom radu.

Ključne riječi: turizam, etnologija, piramide, turističke vrijednosti

Keywords: tourism, ethnology, pyramids, travel value

ABSTRAKT

Achieve a new approach to comparative indicators for measuring sustainable development of ethnology in the observed areas, using the results obtained and the application logic,

Based on the results of research to which occurred during previous work in the Valley of the Pyramids "in Visoko, check the rules of measurement of indicators of sustainable development of ethnology, and to provide insight into the local tourism indicators measuring inflation,

Suggest how the results can be applied to quantitative methods which occurred in this research.

UVOD

Od najranijih vremena, odnosno, od same spoznaje da treba da se u nekom dijelu razlikuje od ostalih živih bića, čovjek je nastojao da upozna, ne samo prirodu, već i osobenosti svog vlastitog bića, razlike koje postoje između njega i ostalih bića, kao i uzroke koji su doprinijeli nastanku tih razlika.

Međutim, čovjek, dosta dugo, nije tražio odgovor na pitanje, otkuda te razlike, niti uzroke, u sebi samom i u stvarnim osobinama svoje prirode, već je zamišljao da su svojstva, po kojima se razlikuje od drugih prirodnih bića, rezultat "božijeg davanja". Ovo gledište bilo je prisutno veoma dugo kod ljudi, koji nisu uvažavali činjenicu da je osnovna čovjekova osobina, razumna djelatnost, i da ova njegova stvaralačka sposobnost zavisi od osobina ljudske prirode. Ta stvaralačka sposobnost proučava se u etnologiji, kao nauci koja se bavi proučavanjem ljudskih zajednica i njihovih kultura.

Etnologija obuhvata sveukupnu materijalnu i duhovnu kulturu određenog naroda kao i socijalnu organizaciju. Tu su i ekonomika, tehnologija, rukotvorine, umjetnost, običaji, pravo institucije, vjerovanja, vrednote. Etnologija obuhvata u principu sve narode, ali u nekim evropskim zemljama, interes etnologa je usredotočen na tradicionalnu kulturu u vlastitoj zemlji. Etnografijom se naziva deskriptivni oblik etnologije (Erlich, 1978: 345; Bajraktarević, 1977:3-4)*

Interesovanje za kulturno bogatstvo jednog naroda predstavlja jedan od osnovnih stimulansa za razvoj turizma. Tendencija da se revitaliziraju tradicije ove ili one kulture zapaža se u različitim zemljama širom svijeta. Sve češće se danas u okviru procesa homogenizacije kulture različitih zajednica, stvaraju prostori koji su svojevrsni rezervati kulturnog naslijeđa. Njihovo stvaranje motivirano je očekivanom kulturnom različitosti, prvenstveno u potrazi za nekom idealiziranom prošlosti. Reaktiviranje prošlosti i 'živa historija' postaju sve popularniji kao načini za privlačenje turista, te provociraju konstruiranje specifičnih prostora i kreiranje novih, specijalno izgrađenih atrakcija (Baćević, 2006: 378-381).*

Područja i privlačnosti za koje se smatra da mogu postati turističke privlačnosti i motivi u kulturnom turizmu su:

- arheološka područja i,
- arhitektura (ruševine, poznati objekti, čitavi gradovi),
- muzeji, umjetnost, skulpture, zanati, galerije, festivali, razni događaji,
- glazba i ples (klasični, folklor i suvremeni ples),
- drama, kazalište, filmovi,
- jezične i književne studije (ture i događaji),
- vjerska slavlja, hodočašća,
- cjelokupna (narodna i primitivna) kultura i subkultura.

Antropogene turističke vrijednosti u turističkoj ponudi Visokog

Veliki broj antropogenih turističkih privlačnosti, predmet su istraživanja u etnologiji. Zato se odnos etnologije i turizma shvata jednosmjerno, što znači da etnolozi (antropolozi, arheolozi i istraživači kulture) trebaju dati materijal za potencijalne turističke atrakcije čime se njihova istraživanja prelijevaju u turističku primjenu. Ovako koncipirana uloga antropologa jeste da prezentiraju rezultate svojih istraživanja na način koji će biti najkorisniji za razvoj i održavanje turizma kao privredne grane. U praksi, to je uglavnom značilo da se antropološki doprinos prvenstveno očekuje u domenu „etno“ ili seoskog turizma, koji je zasnovan na „narodnoj kulturi“, predmetu za koji su, pretpostavljalo se, etnolozi i antropolozi po definiciji stručni, odnosno stručniji od drugih. Drugim riječima, zadatak etnologa i antropologa jeste da kažu šta je to „narodna kultura“ (termin, u ovom kontekstu, povremeno pragmatički izjednačavan sa „narodnom tradicijom“, „tradicionalnim načinom života“ i pridjevima „izvorno“ i „autentično“), da bi je zatim turistički radnici, ekonomisti, političari i drugi zainteresirani mogli preoblikovati u turistički proizvod. Međutim, odnos turizma i antropologije nije ni izdaleka tako jednosmjernan niti jednostavan. Turizam je – slično obrazovanju – legitimno područje za antropološko istraživanje, barem koliko i za primjenu. Savremena antropologija i kulturne studije turizma, slično antropologiji obrazovanja, prepoznaju suštinsku isprepletenost teorije i prakse, odnosno naučnog istraživanja i primjene rezultata tih istraživanja, kao i nemogućnost bilo njihovog razdvajanja – dakle, modela u kojem „teorijska“ istraživanja postoje potpuno nezavisno od konteksta njihove realne ili potencijalne upotrebe, bilo pojednostavljivanja njihovog odnosa – dakle svodenja na model gdje rezultati naučnog istraživanja bivaju „preliveni“ iz domena teorijskog u domen praktične primjene.

1. Etnološke karakteristike

Praćenje etnoloških karakteristika u znatnoj mjeri doprinosi poboljšanju shvatanja njihovog značaja za narode koji žive na određenim prostorima. U bliskoj prošlosti uloga etnologije u Bosni i Hercegovini bila je podcijenjena ili, češće, površno shvaćena i ne do kraja realizirana. Shodno tome, veliku važnost ima praćenje relevantnih indikatora koji se odnose na etnologiju, a oni će ukazati na njene karakteristike na prostorima Bosne i Hercegovine.

Izučavanje strukture etnologije, može se posmatrati kao sistemsko i periodično mjerenje ključnih indikatora biofizičkog i društvenog stanja u Bosni i Hercegovini. Subjektivne impresije o stanju u kojima se nalazi etnologija u našoj zemlji, nekada mogu biti pogubne po ključne ciljeve upravljanja i one nisu dovoljne za donošenje bilo kakvih odluka koje se tiču sagledavanja njihovih karakteristika. Bez podataka o stanju i trendovima koje istraživanje pruža, nemoguće je reagirati na mnoge javne interese, kritike i prijedloge, niti se mogu pravilno ispuniti sve odgovornosti, koje društvo ima prema ovom veoma značajnom pitanju.

Društvo svake zemlje, ima zadatak da odredi polje svog djelovanja, na koje će se fokusirati i na nadgledanje utjecaja svog djelovanja. Sve je ovo u cilju fokusiranja pažnje prema onim područjima u kojima su problemi najozbiljniji i gdje su intervencije pojedinih državnih organa, udruženja građana, nevladinih organizacija i svih drugih zainteresiranih neophodna. U tom smislu, svi oni, potrebno je da na raspolaganju imaju kvalitetne informacije na osnovu kojih će biti u stanju donijeti ispravnu odluku. Nadgledanje mora biti inkorporirano u generalno planiranje upravljanja, prije svega njegovanjem etnologije i ciljevima njenog razvoja, kako na nivou BiH, tako i na nivoima lokalnih zajednica. U cilju prepoznavanja složenih uzroka koji se odnose na etnologiju, indikatori i metode koje će se u tom cilju koristiti pažljivo su odabrani. Kriteriji za odabir dobrih indikatora su; mjerljivost, preciznost, dosljednost, osjetljivost, stepen povezanosti sa drugim društvenim aktivnostima, tačnost, korisnost, dostupnost podataka i analize.

„Čini se da je precizno definiran istraživački problem onaj, kojem su jasno određene tri dimenzije: 1. prostorna, 2. vremenska i 3. populaciona“ (Mesihović, 2003: 113)* Shodno navedenom, smatramo da regulatori koji se uzimaju osnovnim u određivanju granice korištenja nekih područja su, granični broj posjetilaca kao rezultat etnologije i turističke vrijednosti, te prostorne mogućnosti prijema posjetilaca. Sa stanovišta održivosti prostora na kojima se njeguje etnološki aspekt, očuvanje kvaliteta etnoloških postavki ili određenih običaja, vjerskih manifestacija i sl. mora biti na zavidnom nivou, koji posjetioci očekuju, te je iz tih razloga veoma značajno analizirati područja, odnosno, prostore na kojima se određene aktivnosti odvijaju.

Takve analize imat će za pretpostavku da određene forme ljudskog stvaralaštva nastaju pod utjecajem određenih metropolitanskih centara i

prilagođavanjem tim utjecajima. S jedne strane, imamo običaje, nošnju, način života i slično a sa druge novi način života, rada, oblačenja i kulturnih utjecaja koji dovode do zapostavljanja mnogih običaja, starih načina izrade nekih predmeta, odnosno njihovog postepenog zanemarivanja i zaboravljanja. Međutim, jedna je stvar prihvatiti novi način života, prilagođen sredini ili utjecajima sa strane, a sasvim druga, kako će se te promjene manifestirati na duhovnu i materijalnu kulturu iz tradicionalnog načina života. U ispitivanju ovih odnosa dolazi se do saznanja, da se samo njegovanjem tradicije u svim njenim segmentima može prilagoditi novim i savremenim trendovima i samo se na taj način može ići naprijed jer bez njegovanja tradicije i tradicionalne kulture nema ni osmišljavanja novih trendova ni napretka. U vezi sa istraživanjem ovih odnosa koristi se kulturno-antopološka teorija akulturacije. Na taj način, izražavaju se odnosi između pojava koji predstavljaju određene stepene saznanja o proučavanim pojavama.

Svjedoci smo danas, s jedne strane, sve snažnijeg napretka prirodnih i tehničkih nauka, koje ne postavljaju pitanja kako je struktuiran čovjek, šta zahtijeva njegova duhovnost i čime se određuju njegova ponašanja, pri čemu posebno dolaze do izražaja „.....pozitivne sile saradnje i sentimentalne veze.....“ (Mamford, 2006: 56)* a, s druge strane, izvjesnog zastoja, ako ne i ozbiljne krize u onim naukama koje upravo teže da nađu odgovore na ta za čovjeka bitna pitanja, prvenstveno u etnologiji, arheologiji i antropologiji. Upravo ta činjenica, nameće nam obavezu da odgovorimo na pitanje, da li se mogu u duhovnim naukama dostići objektivna saznanja i kad su široko prihvaćena od strane stanovništva. Saznanja koja odbacuju svaki intuitivni ili metafizički pristup razumijevanju čovjeka, historije i kulture, za potrebe ovog rada, preuzet ćemo iz Sociološkog itinerera (Nenadić, 1999:)* gdje je navedeno „.....upravo zato, što su prirodne pojave relativno stabilnog karaktera, odnosno što se ne mijenjaju u toku vremena, o njima možemo donositi sigurne zaključke i predviđati njihove promjene u budućnosti. Za pojave koje se mijenjaju u toku vremena, a takve su društvene pojave, takve zaključke i takva predviđanja ne možemo donositi. Štaviše, naša saznanja o datoj društvenoj pojavi mogu uticati na „ponašanje“ posmatrane pojave, tako da se ona može ponašati drukčije nego što mi predviđamo, na osnovu saznanja koja smo već stekli o njoj.“

Iz navedenog prizilazi teza, da čovječanstvo ovo treba shvatiti kao fizičku činjenicu koja je pristupačna objektivnom naučnom ispitivanju. Zato

trebamo imati u vidu promjene koje nastaju kao rezultat određenih metodoloških postupaka, tokom istraživanja, odnosno, da tradicionalna metodologija etnologija, arheologija i antropologija počnu radikalno da se mijenjaju i da se odnosi među tim naukama znatno iskomplikuju. Istražujući dalje, uočićemo da se antropologija nametnula kao vodeća humanistička nauka i stavila pod tutorstvo ne samo arheologiju već i etnologiju. Preuzimajući od etnologije prostornu, a od prahistorijske arheologije vremensku dimenziju, antropologija se predstavila kao sveobuhvatna društvena nauka. Kao reakcija na sve to, da bi sačuvala, koliko, toliko svoje dostojanstvo i svoju autonomiju, etnologija i arheologija su pedesetih i šezdesetih godina prošlog vijeka, pokušale da se preobraze u čisto racionalne, egzaktne nauke, te su preuzele određena saznanja iz drugih, često njima dalekih naučnih disciplina, da bi se blisko vezale sa prirodnim naukama i time radikalno izmijenile svoju metodologiju.

Arheološka istraživanja u Dolini piramida

Prateći zahtjeve nove arheologije, arheolozi su počeli izbjegavati diskusije o bilo kojem fenomenu kulture

koji se ne može kontrolirati eksperimentom ili metodama ponuđenim od strane prirodnih nauka. Takav pristup arheologa imamo i u ovom vremenu, kada se vrše istraživanja u „Dolini piramida“. Iz natpisa u štampi, dolazimo do saznanja, kako se arheolozi, kao i geolozi s podijeljenim mišljenjima odnose prema ovim istraživanjima. Od pobijanja svake mogućnosti, da su uzvišenja u neposrednoj blizini Visokog antropogenog porijekla, do potvrđivanja teze da su to piramide, čija izgradnja datira između XV i X vijeka stare ere.

Analizirajući tako različite stavove pojedinih arheologa, nameće nam se obaveza da kulturu definiramo kao manje ili više uspješnu adaptaciju ljudskih zajednica na prirodno okruženje. Ako pod tim okruženjem sada posmatramo „Dolinu piramida“, primjetit ćemo da je arheologija, široko otvorila vrata prirodnim naukama, te također i otpočela da koristi njihove metodologije ističući u prvi plan eksperiment, kao i predviđanje i primjenjivost koji se na njima zasnivaju. Najglasniji zagovornici postojanja piramida kod Visokog, izložili su načelo da je preciznost arheoloških znanja o prošlosti mjerljiva, odnosno da je mjera stepen do kojeg tvrdnje o prošlosti mogu biti dokazane ili odbačene kroz testiranje hipoteza. To znači da bi se svaka izložena hipoteza, kao u prirodnim naukama, morala organizirano testirati. Shodno tome, ne možemo da ne uočimo nedostatak nalaza materijalne kulture, što je L. Manford (Manford, 2006: 57)* opisao, kao „Praznine u evidenciji“, pri čemu je napomenuo da je tokom pet hiljada godina urbane historije i možda isto toliko prahistorije, obuhvaćeno svega četrdesetak djelimično istraženih nalazišta. Isti autor, dalje u svom radu elaborirajući tezu o potrebi pristupa istraživanjima, navodi „Na tako nesigurnom terenu, može se ispostaviti da su dokumenti koji nam se čine najautentičnijim u stvari varljivi, a veoma često, čovjek je prisiljen da se odrekne svakog objašnjavanja, ili da dopusti da ga povuče bezdan sumnjivih špekulacija“. Iz navedenog, možemo izvući zaključak, da je osnovna težnja arheologije, da postane rigorozna logička naučna disciplina, to jest da postane nauka koja otkriva osnovne zakone o kulturnim procesima.

Međutim, ako u tom kontekstu posmatramo odnose na polju etnologije, primjetit ćemo da se ova etnonauka zalaže za krajnje racionalni pristup. Tako je sebi postavila cilj da spozna gledište samog protagoniste kulture, pod uslovom da se potpuno isključe sve kategorije kojima raspolaže etnolog. Polazeći od teorijskog principa da stvarna kultura postoji jedino u glavama nosioca kulture, istraživanja u Dolini

piramida, se nisu usredsredila na ponašanje protagonista, već na njihova mišljenja, na sliku koju imaju o piramidama, koje su predmet istraživanja. Primjenjuje se najnovija metodoloija, koja podrazumijeva dugotrajna i veoma skupa istraživanja. Kao rezultat primjene raznovrsne tehnike i naučnih pristupa u istraživanjima, došlo se do najrazličitijih teorija i rasprava o tome koje su od postavljenih hipoteza o nastanku piramida u neposrednoj blizini grada Visokog, tačne a koje pogrešne, dok ljudska ponašanja, kako ona u najranijim vremenima, tako i sadašnjih generacija i dalje često ostaju neobjašnjiva i iznenađujuća. Primjetna su, na sreću, i određena otreznjena i naponi da se smanji raskol između zagovornika o potrebi nastavka istraživanja, na lokalitetu „Dolina piramida“ i protivnika. Danas se, također, uočava tendencija zblizavanja razlika, uz jedinstveni zaključak, da se fenomen piramida, strogo definira, a zatim izvrši njegova cjelovita rekonstrukcija i po prostornoj i po vremenskoj dimenziji i tako dođe do podataka koji ne moraju biti apsolutno vjerodostojni, ali koji su bar mogući. Čini se neophodnim da etnologija i antropologija budu sve više usmjerene u ovim proučavanjima, a da arheologija induktivnim metodama pokuša da rekonstruira i ona daleka razdoblja ljudske prahistorije, koja nam je ostavila piramide, kao trajne ostatke svoje materijalne kulture. U istraživanjima, na prostorima Doline piramida, potrebno je ukazati i na to šta je cilj etnoloških istraživanja? Odgovor na ovo pitanje po našem mišljenju je utvrđivanje odnosa između inovacije prema tradiciji, jer smatramo da se samo na taj način mogu sagledati procesi u živom kulturnom tkivu, kao eminentnom predmetu etnološke nauke

Ako prihvatimo, da su istraživanja u Bosanskoj dolini piramida inovacija, koja ima zadatak da nas upozna sa vremenima nastajanja piramida tada nam se nameće zaključak, da su one na neki način, zbog vremena koje je proteklo od njihovog nastanka do danas, morfološke prirode. Istovremeno, postajemo svjesni, da nas piramide, koje su predmet istraživanja, na neki način dovode u zabludu, odnosno, nameću nam potrebu da tražimo odgovor na pitanja: da li su u vrijeme nastajanja piramida postojala natprirodna bića koja su pomagala ljudima da stvore tako grandiozne objekte ili su ljudi, koji su živjeli u tim vremenima imali na neki način nadprirodne moći. Neovisno o tome, mi ćemo u radu tretirati piramide kao rezultat čovjekovog rada, ne upuštajući se u davanje odgovora na ranije postavljena pitanja.

Hipoteza prof. dr. Murisa Osmanagića, kaže da su osnovice "Bosanske piramide Sunca" sa njenim kolosalnim dimenzijama, pravougaonog tipa sa sjevernim i južnim istostranačkim trouglovima sa stranicama u tlocrtu od 365 m. svaki. (Dopunski rudarski projekat, 2006: 30)* Uočiti ćemo, da prema saznanjima koja imamo o drugim piramidama u svijetu, ovakva osnova ne odgovara niti jednoj do sada poznatoj piramidi. Navedene dimenzije od 365 m, za svaku stranicu proučavanih trouglova, nameće nam pitanje; da li su graditelji, već tada bili upoznati sa sunčevim sistemom računanja vremena, po kojem godina traje 365 dana. Ili su dužine stranica, određene na osnovu određenih prerčunavanja u tom vremenu. Mišljenja smo, da bi i arheolozi i geolozi u budućim ispitivanjima, odgovoru na ovo pitanje trebali posvetiti određenu pažnju. Ovo mislimo iz razloga, što bi povezivanje ove hipoteze, sa danima trajanja jedne godine dalo odgovore i na mnogobrojna druga pitanja, kao što su kulturni i naučni nivo ljudi, koji su živjeli na ovim prostorima u vremenima gradnje piramida. Govorimo o vremenima, jer ovako kolosalne objekte, sa tada prisutnom tehnologijom, teško da je mogla sagraditi jedna generacija. Pogotovu, ako se prihvate mišljenja nekih biologa, da su u ranijim vremenima, stanovnici zbog uvjeta u kojima su živjeli, imali kraći životni vijek, od sadašnjih generacija.

Isto tako, zanimljive su i neke konstatacije, navedene u generalnom multidisciplinarnom projektu istraživanja Bosanske doline piramida u Visokom, u kojoj se navode rezultati nekih istraživanja, prikazana na topografskoj karti, izrađenoj u geodetskom zavodu BiH, na kojoj je prikazana trodimenzionalna imaginacija, sastavljena od tačnih, satelitskih podataka. Po ovoj karti trougao Sjevernog zida piramide Sunca, djeluje istinski uvjerljivo. Tako je i navedena konstatacija, da "Sve ovo začuđujuće djeluje u pogledu matematičkih i drugih znanja o planetarnom prostoru graditelja piramida" (Generalni multidisciplinarni projekat istraživanja bosanske Doline piramida u Visokom, 2007: 17)*. Navedena konstatacija, još više nas uvjerava da postoji veza, između računanja vremena po sunčevom sistemu i dužine krakova piramide Sunca.

Kulturno blago Bosanske doline piramida

Kao duhovna nadgradnja i način življenja, kultura je nezaobilazni segment istraživanja, u svim istraživačkim projektima, te je shodno tome, to prisutno i u Bosanskoj dolini piramida. Kultura je ono što tom vremenu u kojem je nastala, kao rezultat određenih civilizacijskih tekovina, daje svojevrsan šarm i pečat i to ga čini drugačijim i prepoznatljivim

jim. Pošto se razvoj kulture prati kroz vremena u kojima je nastajala, znači da pratimo te promjene, hronološki, kako su nastajale. Da bismo shvatili važnost tih promjena, ponovo ćemo preuzeti dio iz rada Luisa Manforda (Manford, 2006: 73)* , „U prvim gradovima pretvarao se ljudski život i energija u obliku umjetnosti u obimu koji je ranije bio neostvariv. Svaka generacija mogla je sada ostaviti svoj udeo u ostavštini oblika i likova: svetišta, hramova, palata, skulptura, portreta, natpisa, urezanih i nacrtanih doživljaja na zidovima i stubovima. Sve je to zadovoljavalo čovjekovu želju za besmrtnošću, na taj način što mu je omogućavalo da ostane prisutan u svijesti kasnijih generacija“

U tom smislu, određenu pažnju posvetit ćemo nalazima na prostoru Bosanske doline piramida. Po našem mišljenju, jedan od značajnijih pronalazaka je megalitni kameni blok od sitnozrnog pješčara, pronađen 260 metara od ulaza u tunel Ravne, Visoko. Predmetni kameni blok "debelog 30 cm, širokog 140 cm i dugačkog 260 cm, neobičnog artističkog oblika, kao lik morskog morža, sa debelim kratkim repom, sa vrlo glatkom, uglačanom, ravnom površinom, na kojoj su urezani brojni nepoznati skupovi i slovni znaci, kao iz nekog prastarog pisma, kojeg smo nazvali preliminarno "Proto-pismo Visoko" (Generalni multidisciplinarni projekat istraživanja bosanske Doline piramida u Visokom, 2007: 87).* Kamene ploče, sa slovničkim znacima pronađene su na više lokacija, kako u neposrednoj blizini, ili na samom lokalitetu piramide Sunca, tako i na lokalitetu piramide Mjeseca. Tako se s pravom može prihvatiti pitanje postavljeno u citiranom generalnom projektu " Da li su bili isti graditelji ovih izgraviranih megalitnih blokova i otkrivenih piramida Sunca i Mjeseca" (Isto: 87)* .

U navedenom Generalnom projektu, postoji veliki broj slika i drugih priloga, koji nedvosmisleno potvrđuju tezu, da uzvišenja u neposrednoj blizini Visokog, nisu geomorfološki objekti, nastali prirodnim procesima u formiranju današnjeg oblika, već da su do fortifikacijski objekti, nastali kao rezultat ljudskog rada.

Iskopine u okolini Visokog

Izvor: vlastita fotodokumentacija

Navedeni nalazi, kao i oni koji će naknadno biti otkriveni, potvrdit će datu hipotezu, a istovremeno "...fotografijama o brojnim nalazima nepoznatih slovničkih znakova, i simbola, vidljivo uvezanih u kamene površine megalita K-1 i K-2, koje se daju prvi put u takvom broju širokoj javnosti, mi dokumentujemo arheološke nalaze i analitičku potrebu, da se zasnuje preliminarno jedno novo prahistorijsko, evropsko proto-pismo za dalje analize, istraživanja i sinteze ovog prastarog pisma, nazvanog u ovom projektu "Proto- pismo Visoko"(Isto: 90)*

Kulturni turizam Visokog i njegove osobenosti

Kultura treba postati glavni turistički proizvod Visokog. Bogati kulturni potencijal Visokog traži razvoj kulturnog turizma na nacionalnom nivou. Kulturnu ponudu Visokog treba razvijati kao specifičan turistički proizvod, jedinstven po svojim osobenostima, kako po vremenu nastanka pojedinih eksponata, tako i po prostoru na kojem su nastajali. Pored toga, Visoko treba odabrati i razviti dodatne teme, birajući kao prvi prioritet između kulturnog turizma, vjerskog turizma, aktivnosti u prirodi, seoski turizam. Kriteriji za odabir tema su potencijalni učinak, te lakoća implementacije .

- Kulturna ponuda treba postati osnova doživljajnog iskustva većine turista koji dolaze u Visoko. Pri tome se treba voditi računa, da Visoko, kao grad, mora iskoristiti svoje kulturne potencijale - atraktivne tačke interesa - Bosansku dolinu piramida, lokalni folklor i arhitekturu i događaje – te ih uobličiti u atraktivnu ponudu prilagođenu ukusu turista

- Visoko treba iskoristiti svoje potencijale za razvoj kulturnog turizma. Pri tome treba slijediti principe: maksimalno iskorištavanje kapaciteta za

smještaj i prihvat turista. Kako u samom gradu, tako i u neposrednom okruženju (Sarajevu, Kaknju, Kiseljaku, Fojnici, Zenici i dr.).

- Seoski turizam treba postati osnova razvoja smještajnih kapaciteta i sadržaja u neposrednom okruženju Visokog, slijedeći jedinstvene standarde za autentične smještajne kapacitete, te uključujući ponudu zdrave, autentične hrane.

- Posebno se treba usredotočiti na razvoj onih turističkih proizvoda koji će imati najveći utjecaj na rast bruto domaćeg proizvoda i zaposlenosti, koji su atraktivni investitorima, te koje iskorištavaju neki jedinstveni lokalni potencijal (npr. piramide, stari gradovi i slično).

Izvor: vlastita fotodokumentacija

Najveća džezva na svijetu, visine 124 cm, a prečnika 95 cm, vlasništvo kompanije „Vispak“-Visoko; te detalj turističke ponude grada Visokog.

Kulturno historijsko nasljeđe Visokog - turistička vrijednost

Korištenjem kulturnog nasljeđa, Visokom se otvaraju dobre perspektive, posebno zato što se kod ove vrste turizma radi o korištenju kulture i kulturnog nasljeđa kao u svrhu zadovoljenja turističkih potreba. Vrlo je značajno, kod ove vrste turizma, da se potrošnja kulturnih resursa ostvaruje tek kada se urede turističke privlačnosti, koje se oblikuju kao proizvodi, i nude na tržištu po određenoj cijeni. Znači, da i Bosansku dolinu piramida, treba nuditi kao specifičan turistički proizvod.

Područja i privlačnosti za koje se smatra da mogu postati turističke atrakcije i motivi u kulturnom turizmu su:

- arheološka područja i,
- arhitektura (ruševine, poznati objekti, čitavi gradovi),
- muzeji, umjetnost, skulpture, zanati, galerije, festivali , razni događaji,
- muzika i ples (klasični, folklor i suvremeni ples),
- kazalište, filmovi,
- jezičke i književne studije (ture i događaji),
- cjelokupna (narodna i primitivna) kultura i subkultura.

Te atrakcije postaju turističke privlačnosti kada su usmjerene na koncept kulturnog turizma u kojem nema uključivanja u kulturu kao proces već se kultura koristi kao proizvod. Kulturni turizam u kojem turisti aktivno sudjeluju, obuhvaća sve oblike putovanja u kojima turisti uče o historiji i nasljeđu drugih naroda te o njihovom načinu života i mišljenja pa se taj koncept posmatra kao kulturni proces.

Ponuda suvenira sa logom visočkih piramida

Izvor: Vlastita fotodokumentacija

Organizacija turističkog prostora

Cjelokupna teritorija Visokog, predstavlja istovremeno i jedinstven turistički prostor, pa ga u tom smislu treba i posmatrati.

U novije vrijeme nastale su značajne promjene u gravitacionom polju turističkih tokova prema ovom dijelu Evrope, koje se moraju imati u vidu pri strateškim opredjeljenjima, posebno u valorizaciji Bosanske doline piramida. Promjene do kojih je došlo, nalažu oprezniji i racionalniji pristup u turističkom korištenju prostora, posebno, one koje

nastaju kao rezultat potpore zvučnih svjetskih imena, kao što je doktor geoloških nauka dr. Ali A. Barakat iz EMRA-e, Cairo (The Egyptian Mineral resource Authority) i drugi (Generalni multidisciplinarni projekat istraživanja bosanske Doline piramida u Visokom, 2007: 4) . Veliko interesovanje, koje vlada za ova najnovija otkrića, postat će značajan generator razvitka turizma i privrede Visokog, ali i potencijalna opasnost za povećanu saturaciju obale i urbanizaciju prostora sezonskim stanovanjem, pogoršanjem ekoloških uvjeta i smanjenjem kvaliteta turističke ponude. Ove negativne procese treba što prije onemogućiti mjerama i instrumentima pravne države, uključujući i izdvajanje posebnih prostora za budući razvitak određenih privrednih djelatnosti.

Bogato graditeljsko nasljeđe Visokog, kao i stara kulturna i urbana naselja, treba revitalizirati i odgovarajućim sadržajima osposobiti za turističku funkciju, što bi znatno doprinijelo strukturnom širenju i poboljšanju kvaliteta vanpansionske ponude. Visoko, kao graditeljska, kulturna i prirodna vrijednost, treba biti sinonim moderno koncipirane valorizacije i trajne zaštite kulturnog nasljeđa, i prva destinacija za izletnike iz neposrednog okruženja, što će značajno utjecati na njegov brži turistički prosperitet. Ovaj stari grad raspolaže bogatim kulturnim nasljeđem, raznovrsnom i ornito faunom u neposrednom okruženju, kao i interesantnim pejzažno-estetskim vrijednostima, koji zajedno omogućavaju razvitak različitih vidova turističkog prometa: kulturnog, znanstveno-istraživačkog, izletničkog, tranzitnog i dr.

Visočke piramide i Stari grad, treba razvijati kao specifičnu turističku ponudu koja sama po sebi može predstavljati turističku destinaciju, ali i biti komplementarna sa ponudom planinskih centara Igmana, Bjelašnice i Jahorine.

Gastronomska ponuda Visokog sadrži u sebi najbolje odlike bosanskohercegovačke kuhinje koja je vrlo zdrava i jednostavna za pripremanje (jela su najčešće kuhana i bez mnogo začina). Ona se prije svega temelji na hrani spravljenoj od domaćih poljoprivrednih proizvoda, koja su u ovim krajevima posebno dobrog okusa.

Pravilno sagledavanje i vrednovanje kulturno-historijskih spomenika određuje pravu ulogu i doprinosi oplemenjivanju prostora. Prilikom utvrđivanja plana njihove prezentacije turistima, treba imati u vidu da su turistička kretanja usmjerena prije svega zadovoljenju potreba turista koji posjećuju ovaj lokalitet. u

Turističko uređenje i uobličavanje spomeničkih cjelina i pojedinačnih spomenika predstavlja krajnji domet i njihovog korištenja. Na uređenju prostora u Visokom je do danas dosta urađeno, međutim, u budućnosti treba dosta toga promijeniti, dodati i dopuniti u cilju stvaranja neponovljivosti.

ZAKLJUČAK

Primjenom kompleksnih i multidisciplinarnih metoda i obavljenim studioznim proučavanjem za definiranje etnoloških karakteristika Bosne i Hercegovine kao faktora njenog kulturnog i turističkog predstavljanja, kao i istraživanja provedena u Dolini piramida u Visokom, potvrđene su, često puta davane procjene i ocjene, da Bosna i Hercegovina, kao prostor koji je od odvajanja rimskog carstva na istočno i zapadno, činila prirodnu raskrnicu puteva istoka i zapada. što je uvjetovalo i njen razvoj od najranijih vremena do danas.

Polazeći od procjena turističke atraktivnosti i receptivnih mogućnosti Bosne i Hercegovine, a posebno prostora Visokog, čvrstih opredjeljenja na nadilaženju ograničenja razvitku turizma i aktivne turističke politike, predviđa se ostvarivanje pozitivnih efekata, koji će nastati kao rezultat dokaza o postojanju piramida kod Visokog. To tim prije što se permanentno bilježi porast turističke tražnje za ekološki očuvanim „zelenim“ i „bijelim“ destinacijama i etnografskim motivima.

Uspješno ostvarivanje u radu prezentiranih prijedloga, zahtijeva osmišljavanje i poduzimanje niza kratkoročnih i dugoročnih mjera koje bi poticajno djelovale na stabiliziranje i oživljavanje turističkog prometa, a naročito inostranog turizma koji je zbog ratnih dešavanja na ovim prostorima, sveden na simbolično učešće. Ovdje se, bez šireg ekspliciranja, potenciraju one mjere i aktivnosti koje imaju najveću specifičnu težinu i vezane su za relativno kraći vremenski period, kao što su:

- definiranje aktivnije i djelotvornije politike na području turizma, a naročito poboljšanju ponude, s aspekta kulture i etnologije. Nužno je što prije sačiniti program i konkretne mjere za što brži i uspješniji povratak turističke ponude naše zemlje na prederatni nivo. Naročito treba usmjeriti aktivnost prema onim tržištima koja bi već od kraja ove i tokom naredne godine koristila usluge turističke privrede Bosne i Hercegovine;
- Nužno je intenzivirati aktivnost na unaprjeđenju kvaliteta svih komponenti turističkog

proizvoda, polazeći od zahtjeva relevantnih segmenata turističke tražnje, kao i od prihvaćenih normi i standarda od strane zemalja Evropske unije. Ovo tim prije što su turistička tržišta ovih zemalja potencijalno najvažnija izvorišta inostrane tražnje za turističkim proizvodom Bosne i Hercegovine. Standardizaciji turističkih usluga poseban poticaj treba da daju i nova zakonska rješenja;

- Pošto turizam predstavlja složen sistem i vrlo razuđenu i raznorodnu privrednu i društvenu aktivnost neophodno je poduzeti manje adekvatnih mjera na iznalaženju optimalne matrice njegove organizacije i suvremenog upravljanja turističkim procesima. U tom smislu, a polazeći od specifičnih karakteristika turizma, potrebno je izdiferencirati nadležnosti pojedinih državnih i entitetskih organa, privrednih asocijacija, društvenih i specijaliziranih organizacija.

Pri tome je neophodno reafirmirati angažiranje turističkih društvenih organizacija i samoinicijativu građana, naročito u turističkim mjestima. Zapravo, u realizaciji u radu prezentiranih prijedloga, koji se odnose na razvoj turizma u Bosni i Hercegovini, posebnu ulogu trebaju imati turistička mjesta kao matični prostori destinacijskog turističkog proizvoda, u kojima svi građani trebaju biti aktivni turistički promotori organizirani u turističkim zajednicama, a kao najvažniji nosioci u ekonomskoj valorizaciji komplementarnih kapaciteta.

Is to tako osobitu pažnju treba pokloniti razvijanju profesionalnog odnosa, kadrovskom jačanju turističkih subjekata, državnih organa i javnih službi, njihovom opremanju suvremenim informatičkom tehnologijom, kao i načinu njihovog općenja i djelovanja primjerenog turističkim destinacijama, a koje treba da karakterizira odgovarajuća organiziranost, sigurnost, gostoprimstvo i kultura.

V LITERATURA

1. Adičes, Isak; Menadžment za kulturu, Adičes menadžment konsalting, Novi Sad, 2002.
2. Ahmetović-Tomka, Dragica, Turizam u zaštićenoj prirodi, marketing koncepcija, DTD, Zavod za urbanizam Vojvodine, Novi Sad, 1995.
3. Bačević, Jana Antropologija, turizam i tranzicija - koncepcije o razvoju turizma u Knjaževcu Glasnik Etnografskog instituta (54), 377-388. Beograd, 2006.
4. Barjaktarević, Mirko; Etnologija, Savremena administracija Beograd, 1977.
5. Bajraktarević, M; Osnovi opšte etnologije, Beograd, 1980.
6. Bauzinger, Herman; Etnologija, od proučavanja starine do kulturologije, Biblioteka XX VEK, Beograd, 2002.
7. Birket-Smit, Kaj; Putovi kulture: opća etnologija, Matica hrvatska, Zagreb, 1960.
8. Britton, G. Stephen; The political economy of tourism in the Third World. Ann. Tourism Res. 9(3): 331-58, 1982.
9. Čulić, Zorislava; Narodne nošnje u Bosni i Hercegovini, Zemaljski muzej u
10. Domenak, Žan-Mari; Evropa, kulturni izazov, Biblioteka XX VEK, Beograd, 1991.
11. Erlich, St. Vera: U društvu s čovjekom (Tragom njegovih kulturnih i socijalnih tekovina), Zagreb, 1978.
12. Filipović, Muhamed; Bosna i Hercegovina najvažnije geografske, demografske, historijske, kulturne, političke činjenice, Compact, Sarajevo, 1997.
13. Kulturna historija BiH, od najstarijih vremena do pada ovih zemalja pod Osmansku vlast, Veselin Masleša, Sarajevo, 1984.
14. Hajdarević, Hadžem; Bosna i Hercegovina monografija, Country Profile, Tugra, Sarajevo, 2006.
15. Jadrešić, Vlatko; Turizam u interdisciplinarnoj teoriji i primjeni, Školska knjiga, Zagreb, 2001.
16. Jafari, Jafar; Encyclopedia of tourism, Routledge, London and New York, 2003.
17. Jovičić, Živadin; Fenomenologija turizma, Naučna knjiga, Beograd 1992.
18. Kale, Eduard; Uvod u znanost o kulturi, Školska knjiga Zagreb 1977.
19. Kurtović, Halid Projekcija razvoja turističkog prometa u Bosni i Hercegovini, Acta Economica broj: 1 Ekonomski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci 2002.
20. Kurtović, Halid; Kulturna baština Bosne i Hercegovine u funkciji razvoja turizma,

STUDIJE, ČASOPISI, ZBORNICI I DOKUMENTI:

Međunarodni naučno-stručni časopis za ekonomiju i politiku tranzicije Tuzla – Beograd

„Tranzicija“ broj: 19-20 Tuzla - Beograd 2007.

21. Kurtović, Halid; Prostorno planska koncepcija razvoja turizma u Bosni i Hercegovini, Zbornik radova sa trećeg kongresa geografa Republike Makedonije, Makedonsko geografsko društvo, Skoplje 2005.

22. Manfred Luis: Grad u istoriji, IP “Book&Marso” – Novi Beograd, 2006.

23. Mesihović, Nijaz; Uvod u metodologiju društvenih nauka, Ekonomski fakultet Sarajevo, 2003.

24. Nenadić, Mile, Sociološki itinerer, Prosveta, Beograd, 1999.

25. Pančić, Kombol, Tonka; Kulturno naslijeđe i turizam, Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU, Varaždin br. 16-17 str. 211-226, 2006.

26. Šehić, Zijad i Tepić, Ibrahim; Povijesni atlas Bosne i Hercegovine, Sejtarija, Sarajevo, 2002.

27. Vipotnik, Matjaž; Bosna i Hercegovina slikom i riječju kroz stoljeća, Sypress Forlag, Oslo Norway, 2001.

1. Bosanska piramida sunca Visoko, Fondacija arheološki park, Sarajevo, 2007.

2. Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja drugog svjetskog rata, Grupa autora, Generalštab Armije RBiH, Sarajevo, 1995.

3. Članci i građe za kulturnu istoriju istočne Bosne, Muzej istočne Bosne, knjige od 1–16, Tuzla

4. Dopunski rudarski projekat, istraživanja, otvaranja i rekonstrukcije starih podzemnih tunela u visočkoj dolini, Rudnik mrkog uglja "Abid Lolić" Bila, Sarajevo-Bila, 2006.

5. Generalni multidisciplinarni projekat istraživanja bosanske Doline piramida u Visokom, BiH, Sastav projektnog tima, Fondacija arheološki park: Bosanska piramida Sunca Visoko, Bosna i Hercegovina, Sarajevo, 2007.

6. Program i prostorni plan dugoročnog razvoja turizma Sarajevske turističke regije, ekonomsko, programski dio, Turistički savez, Sarajevo, Zagreb, 1972.

7. Studija dugoročnog razvoja turizma u BiH, Spomenici kulture po vrstama, Urbanistički zavod BiH, br. 4/III, 1970.

8. Studija dugoročnog razvoja turizma u BiH, Projekcija dugoročnog razvoja turizma u BiH od 1985 - 2000. godine, Urbanistički zavod BiH, br. 6/1, 1970.

9. Studija dugoročnog razvoja turizma u BiH, Spomenici kulture, Urbanistički zavod BiH, br.4/I, 1970.